

9. Лукач, В. С. Організація практичного навчання студентів аграрних вищих навчальних закладів [Текст]: навч. пос. / В. С. Лукач, С. В. Толочко. – К.: Аграрна освіта, 2011. – 320 с.

10. Рідей, Н. М. Путівник у прикладну наукометрію [Текст]: навч. пос. / Н. М. Рідей, О. В. Зазимко, Л. В. Кліх, Т. С. Кішак, Д. Ю. Касаткін, А. В. Шостак, Ю. В. Рибалко. – Старобільськ: ПРОГТЕХСНАБ, 2015. – 571 с.

Дата надходження рукопису 19.05.2017

Толочко Світлана Вікторівна, кандидат педагогічних наук, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут», вул. Шевченка, 10, м. Ніжин, Україна, 16600
E-mail: svitlana-tsv@ukr.net

Рідей Наталія Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, кафедра освіти дорослих, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна, 01601
E-mail: nataliia.ridei@gmail.com

УДК 372.41

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.109058

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

© А. В. Курчатова

У дослідженні визначено актуальність обраної теми, зроблено короткий огляд психолого-педагогічної літератури та досліджуються проблеми використання художнього слова як дієвого засобу розвитку творчої особистості дитини дошкільного віку. Визначено педагогічні умови формування творчої особистості дитини засобами художнього слова. Зроблено висновок про те, що використання в навчально-виховному процесі різноманітних творчих завдань сприяє розвитку творчого потенціалу дошкільників

Ключові слова: художнє слово, творчість, творча особистість, художньо-мовленнєва компетенція, художня література, творчі завдання

1. Вступ

Розбудова системи дошкільної освіти ставить нові вимоги до формування особистості дитини. Сучасний підхід до мовної освіти потребує всебічного розвитку компетентної особистості, що забезпечується особистісно-орієнтованим підходом у навчанні і вихованні дитини дошкільного віку. Головною метою сучасної дошкільної освіти є формування всебічно розвиненої, духовно багатой творчої особистості, яка вмє комунікативно виправдано й грамотно користуватися мовою в різноманітних ситуаціях. Дошкільник повинен вмєти не просто володіти рідною мовою, а користуватися нею у різноманітних життєвих ситуаціях, тобто будувати змістовне, граматично та стилістично грамотне висловлювання залежно від ситуації спілкування. Базою мовного розвитку є формування мовленнєвої компетенції дошкільника та його творчий розвиток. Тому актуальною проблемою сьогодення є пошук перспективних шляхів та виявлення ефективних умов, які будуть сприяти формуванню у підростаючих поколінь системи спеціальних знань у різних галузях, розвитку творчої активності та мислення, творчих і мовних здібностей, світоглядних орієнтацій, системи духовних цінностей цієї особистості.

Ідея самоцінності, унікальності дитини, необхідності розвитку її творчого потенціалу знайшла своє відображення в нормативних державних документах – Національній стратегії розвитку освіти

України на 2012–2021 рр., Законі «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти. У законі України «Про освіту» наголошується, що метою освіти є всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів [1]. Базовий компонент дошкільної освіти спрямовує зусилля батьків, педагогів, психологів на розвиток творчого потенціалу кожної дитини [2].

2. Літературний огляд

Як засвідчує аналіз наукових джерел, напрями досліджень щодо проблеми формування творчої спрямованої особистості дошкільника, відображені в педагогічній теорії, можна розділити на декілька груп. Перша присвячена питанням визначення сутності творчості та творчого процесу. Так, М. Бердяєв розглядав творчість як фундаментальну характеристику людини, суть якої полягає у прирості, збільшенні, створенні нового, якого ще не було в світі [3]. Друга група присвячена характеристиці творчих здібностей. Л. Венгер зробив висновок про те, що оволодіння діями наочного моделювання на матеріалі аналізу художніх творів сприяє розвитку здібностей, які забезпечують максимально високий для дітей дошкільного віку рівень переказу літературних творів і самостійності літературної творчості [4]. Третя група напрямів досліджень присвячена питанням створення умов та технологій розвитку творчого мислення. Н. Гавриш визначила психолого-педагогічні

умови розвитку творчості дітей, як-от: спеціально організована цілеспрямована робота з розвитку творчої діяльності; створення у групі піднесеної атмосфери, відкритої до пошуку й експерименту; інтеграція різних видів діяльності дошкільників; зацікавлене ставлення педагога до дитячої творчості [5]. Особливостям розвитку творчої особистості на різних вікових етапах присвячена четверта група напрямів досліджень.

Крім того, досвід сучасної педагогічної практики показує, що саме для вирішення навчально-виховних завдань, а саме: розвитку культури мовлення, виховання загальної культури, прилучення дітей до національних традицій, звичаїв, творчого розвитку особистості дитини, необхідно звертатися до засобів художнього слова.

У сучасній психології і педагогіці розвиток творчої особистості трактується як процес її самозростання на основі забезпечення відповідних умов [6].

При дослідженні даної проблеми важливим є поняття «творчість», у загальному вигляді має таке пояснення: «людська діяльність, що має за ціль створення будь-чого принципово нового, не схожого на створене раніше» [7].

Психолог Л. Виготський писав, що творчість – це діяльність, спрямована на створення нового: чи то речей зовнішнього світу, чи умовиводів або почуттів, властивих самій людині [8]. Одним із видів дитячої діяльності є художньо-мовленнєва, яка є засобом творчого розвитку дошкільника, формування креативного начала кожної особистості. Продуктивність художньо-мовленнєвої діяльності забезпечується вмінням дошкільників сприймати, розуміти, аналізувати різноманітні художні твори, загальною творчою спрямованістю дитини. На нашу думку, розвиток художньо-мовленнєвої діяльності, спрямованої на формування творчої особистості дитини, буде забезпечений завдяки створенню сприятливих умов, а саме: організованої цілеспрямованої роботи в даному напрямку, що включає низку творчих завдань з елементами новизни; зацікавлене ставлення вихователя до дитячої творчості.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – розкрити особливості, методи формування творчої особистості дитини дошкільного віку засобами художнього слова та підібрати педагогічні умови формування творчої особистості засобами художнього слова.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Розкрити роль художнього слова у розвитку творчості дітей у психолого-педагогічній літературі.
2. Виявити й обґрунтувати педагогічні умови формування творчої особистості засобами художнього слова.
3. Розробити творчі завдання для формування творчої особистості дитини дошкільного віку засобами художнього слова.

4. Методика формування творчої особистості дитини дошкільного віку засобами художнього слова

Проблема формування творчо спрямованої особистості різноаспектна, привертає увагу багатьох

вітчизняних та зарубіжних науковців і містить значний доробок у психолого-педагогічній теорії. Педагогічною скарбницею для вихователів та вчителів є дослідження В.Сухомлинського про творчу особистість. Його глибоке розуміння значення розвитку творчих можливостей для самоорганізації особистості та її розвитку у різних навчальних закладах дає педагогічним працівникам велику і різноманітну палітру для власної творчості у реалізації даного напрямку [9].

Ряд дослідників поняття «творча особистість» розглядають крізь поняття творчого стилю діяльності або творчої активності. Для творчої особистості характерний високий рівень розвитку творчих здібностей, незвичайний творчий потенціал, схильність до творчої діяльності. А також творча особистість виявляє високу життєву енергію, працездатність, здатність тривалий час утримувати увагу на певному об'єкті, критичність мислення, впевненість у собі, високу самооцінку, кмітливість, внутрішню свободу, почуття власної гідності [10].

Мистецтво слова впливає на емоційну сферу дитини, її почуття. Дитина сприймає художній твір здебільшого на слух. Художній образ допомагає дитині прожити разом з героєм частину його життя, перейняти його почуття. Навчити дитину сприймати художній твір в єдності думки та почуття означає виховати в майбутньому талановитого читача. Важливими завданнями є формування художньо-мовленнєвої компетенції у дітей дошкільного віку є: навчити дітей слухати і розуміти зміст художніх творів; виховувати оцінні судження, адекватні естетичні та моральні оцінки поведінки героїв; формувати вміння в оцінюванні вчинків літературних персонажів, орієнтуватися на моральні норми, соціально схвалені стандарти поведінки.

Вагому роль у формуванні творчої особистості відіграє дитяча художня література, яка є органічною і невід'ємною складовою загальної літератури. Художнє слово є одним з головних факторів, який допомагає педагогу виховувати творчу особистість дитини дошкільного віку.

3. Гриценко вважає, що під впливом художнього слова відбувається всебічне формування особистості. При цьому читання, спілкування з книгою – це той смисловий простір, що сприяє не тільки набуттю якихось навичок (слухання, аналіз тексту), але й розвитку творчих здібностей, пізнавальних процесів, а також моральних основ особистості [11].

Художнє слово – це своєрідний інструмент, яким автор створює справжній образний мікросвіт з метою певного естетичного впливу на читача [8]. Воно і є одним із найкращих засобів збагачення духовного світу кожної особистості. Художнє слово допомагає вихователю пояснити дошкільнику, як слід поводити себе в певних ситуаціях, набувати дитині життєвого досвіду.

Виховання художнім словом призводить до великих змін в емоційній сфері дитини, що сприяє появі живого відгуку на різні життєві події, змінює її відношення до речей, перебудовує її суб'єктивний світогляд. Під час читання творів дитина зображує перед собою певну картину, конкретну ситуацію,

образ, переживає описані події, і чим сильніше її переживання, то багатше її почуття й уявлення про дійсність.

Дослідження проводилось на базі дошкільного навчального закладу «Казка», м. Миколаєва, в групі дітей старшого дошкільного віку «Перлинка». На початковому етапі досліджувалася мовленнєва творчість дітей старшого дошкільного віку під впливом художнього слова. Проаналізовано такі аспекти: знання художніх творів; наявність знань про жанри творів, особливості сприймання художніх творів, композиційні особливості, засоби художньої виразності.

Критеріями оцінювання виступили: розуміння ідеї та змісту художнього твору, уміння характеризувати персонажів твору, уміння інтерпретації, уміння переказувати твір, емоційно-образний розвиток.

Діагностика розвитку творчої особистості дітей старшого дошкільного віку засобами художнього слова засвідчила, що 15 % від загальної кількості дітей розуміють основну ідею літературного твору; виділяють і можуть охарактеризувати елементи сюжету, але не повністю володіють навичками інтерпретації; здатні співпереживати героям і передавати їхній емоційний стан, самостійно знаходити виразні засоби перевтілення; володіють інтонаційною виразністю художнього мовлення і застосовують його різних видах творчої діяльності, але ще не можуть самостійно створювати ескізи персонажів і декорацій; активно організують і проводять колективну творчу діяльність; проявляють творчість та активність на всіх етапах роботи.

35 % старших дошкільників показали середній рівень творчого розвитку. Ці діти розуміють зміст і головну думку художнього твору; дають словесні характеристики героям твору, використовуючи епітети, порівняння та образні вирази; володіють знаннями про емоційні стани героїв; можуть намалювати малюнок за мотивами твору; проявляють активність і погодженість дій з партнерами; активно беруть участь у різних видах творчої діяльності.

Більша кількість дошкільників – 50 % показали низький рівень творчого розвитку. Ці діти малоемоційні, розуміють зміст твору, але не завжди можуть виділити елементи сюжету; переказують твір тільки з допомогою педагога; розрізняють емоційні стани героїв, але не можуть їх продемонструвати за допомогою міміки, жесту, рухів; малюнки за темами художніх творів створюють з допомогою педагога; не проявляють активність в колективній творчій діяльності; не самостійні, всі операції виконують з допомогою педагога.

Було розроблено систему занять з ознайомлення з творами художньої літератури з використанням завдань творчого характеру (інтелектуальних, комунікативних), вправ, мовленнєвих ситуацій, продуктивних прийомів, які стимулюють творчість дітей, викликають у них бажання виконувати завдання самостійно.

Літературний розвиток дошкільників передбачав безпосереднє читання художнього твору, сприйняття його дитиною, отримання емоційної реакції на

нього, усвідомлення моральних переживань, які були закладені в тексті, спрямований на розвиток інтересу до творчості письменника, певного жанру. Підсумковою складовою стало відображення літературного досвіду в самостійній творчій діяльності.

При ознайомленні дошкільників з художньою літературою відбувалося формування елементів художньої словесної творчості дитини. У той самий час словесна творчість розуміється як найбільш складний вид творчої діяльності людини, що виникає під впливом творів мистецтва, оповідань, казок, віршів.

Для дитини основна діяльність, в якій проявляється її творчість є гра. В самій природі дитячої гри закладені можливості розвитку гнучкості та оригінальності мислення, здатності конкретизувати і розвивати як свої власні задуми, так і пропозиції інших.

Формування творчої особистості дитини в мовленнєвій діяльності відбувалося за рахунок використання дітьми виразних засобів мови, образів творів художньої літератури: підтримувати інтерес до художньої літератури; заохочувати бажання дітей складати казку, загадку, прислів'я.

Використання літературних творчих завдань у навчально-виховному процесі надало широких можливостей для формування творчої особистості дитини.

Так, для більш повного сприйняття ідеї і задуму казки, для розвитку комунікативних навичок дітей, активної творчої самостійної діяльності застосовано метод створення міні-книжок за прочитаною казкою. З кольорового паперу формату А4, складеного вчетверо, виникає міні-книжка з декількох сторінок. Діти на кожен сторіночку наклеюють ілюстрації, дотримуючись послідовності подій у казці, проговорюють окремі фрагменти тексту, які запам'ятали. Такий метод створення міні-книжок дозволяє вихователю вирішувати такі завдання:

- учити краще запам'ятовувати сюжет казки і послідовність подій;
- розвивати творчі здібності дітей;
- виражати своє ставлення до героїв казки та їх вчинків;
- збагачувати лексичний запас новими словами і виразами.

На заняттях з ознайомлення з художніми творами діти слухають художній твір, педагог пропонує їм намалювати або виготовити персонажів своїми руками. Діти використовують виготовлені своїми руками персонажі, макети, альбоми з конкретної тематики в інсценізаціях за прослуханим твором. Обігрування різних ситуацій з літературного твору плідно впливає на розвиток зв'язного мовлення, формує самостійність мислення, пізнавальний інтерес, художній смак, творчі вміння, почуття прекрасного.

Під час занять виявляли можливості дітей як творців нового варіанту казки; стимулювали вибір засобів виразності для передачі образів. За основу був взятий варіант казки «Коза-дереза», творчо перероблений дітьми (Коза-дереза, втікаючи від діда та баби, зустрічає нових персонажів: півника, собаку з цуценям, коня і кличе їх з собою в ліс, а в лісі зайчику допомагають: ведмідь, вовк, лисичка, а півник організує тварин у військо, яке виганяє козу з іншими

домашніми тваринами з дому. Їй доводиться повертатися до діда і баби і просити в них прощення за обман, при цьому всі тварини залишаються також жити в діда з бабою. У сюжет включено потішки, дражнилки, пісні, ігри зі співом. Використано творчі розвивальні ситуації: придумати жартівливі характеристики героям казки, використовуючи дражнилки, потішки, лічилки; намалювати серію картинок для потішної панорами за мотивами казки.

Діти з задоволенням експериментують над знайомими героями казок і вигадують нові образи, надають їм невластиві риси характеру і передають це в сюжетному малюнку, колажі гумористичного характеру. Діти старшого дошкільного віку з задоволенням працюють над гумористичними малюнками.

Дітей учать складати творчі розповіді на запропоновану педагогом тему за художніми творами. Вони будують план-схеми до художніх творів, вчать ся зображувати героїв твору, предмети, а також рух, малювати схеми до окремих епізодів.

Творчі завдання навчають дітей створювати образні характеристики предметів (порівняння, загадки); розвивають здатність до створення римованих текстів; навчають складати розповіді; формують читачькі навички, уміння уявити, словесні картини подій, дії, зовнішність героїв, їхні вчинки, зрозуміти взаємостосунки; робити аналіз прочитаного

Щоб виховувати творчу особистість дитини дошкільного віку засобами художнього слова потрібні певні педагогічні умови, а саме:

- мовне середовище;
- підбір літератури відповідно до віку дитини;
- відбір літератури, яка виховує певні творчі якості в дитині дошкільного віку.

Педагог створює в дошкільному закладі сприятливі умови, щоб задовольнити природне прагнення дитини до творчості. До них віднесемо такі: розвивальні завдання, створення ситуацій вільного спілкування, правильна оцінка досягнень дошкільників у творчості, утримання від негативних оцінок під час прояву дитиною творчої активності, дитяча свобода для реалізації своїх творчих завдань, не нав'язливе спонування до прояву творчих дій.

У роботі з дітьми використано форми роботи, що включають у себе безпосередньо освітню діяльність, де проводилося читання творів, обговорення їх, інтерпретація задуму, знайомство з автором, обговорення емоційного ставлення дітей до прочитаного. Оформлено куточок читача, де виставлялися ілюстрації до твору, портрет автора, дидактичні ігри за художніми творами. Одним з видів роботи є самостійна ігрова діяльність, рішення проблемно-пошукових завдань, робота з дидактичним матеріалом за художніми творами. Самостійна діяльність проявляється у виконанні задуму: в малюнку, поробці, макеті, щоденнику спостережень. Під час прогулянок проводили спостереження, ігри з теми художнього твору.

Отже, художня література відіграє вагомую роль у процесі формування цінностей, гуманних почуттів. Вона активно впливає на почуття і розум дитини, розвиває її емпатійність, емоційність. Забезпечує розуміння і прийняття моральних норм як

єдиних правильних варіантів поведінки. Художнє слово призводить до великих змін в емоційній сфері дитини, сприяє появі живого відгуку, змінює відношення до речей, перебудовує суб'єктивний світогляд на творчий.

5. Результати дослідження

Аналіз результатів наприкінці навчання засвідчив позитивний вплив використаних методів на формування творчої особистості дитини-дошкільника.

Використання різноманітних творчих завдань, вправ, занять з ознайомлення з художньою літературою сприяло розвитку мовлення, мислення, творчого потенціалу дошкільників. Ознайомлюючи дітей з художньою літературою, педагог підводив їх до аналізу твору, навчав розуміти основний його зміст, знайомив з жанровими композиційними, мовленнєвими особливостями різних творів. Здобуті літературні знання діти використовували у власній творчості, під час складання розповідей. У результаті проведеної роботи більшість дітей самостійно склали схеми, добирали символічні знаки, за якими створювали авторські оповідання, казки, а дехто – власні вірші.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці творчих завдань, занять з введенням дітей в уявлювані ситуації за допомогою художньої літератури з метою активізації мисленнєвої діяльності, стимулювання пізнавального інтересу та творчих проявів дошкільників.

6. Висновки

1. На основі аналізу психолого-педагогічних джерел було визначено сутність поняття «творча особистість», під якою розуміємо особистість, яка характеризується високим рівнем розвитку творчих здібностей, незвичайним творчим потенціалом, схильністю до творчої діяльності. Формування творчої особистості засобами художнього слова дитини визначаємо як цілеспрямовану взаємодію дорослого і дитини для включення їх в активну пізнавальну діяльність з метою стимулювання пізнавального інтересу та творчих проявів дошкільників у художньомовленнєвій діяльності.

2. Художнє слово сприяє розвитку самостійної творчості дітей, заснованій на сприйманні художніх творів, яка проявляється під час виконання різноманітних творчих завдань; здатності передавати в образному слові зміст твору.

3. Педагогічними умовами формування творчої особистості дитини дошкільного віку засобами художнього слова визначено такі: розвивальне мовне середовище; підбір літератури відповідно до віку дитини; відбір літератури, яка виховує певні творчі якості в дитині дошкільного віку.

4. Розроблено творчі завдання формування творчої особистості дитини дошкільного віку засобами художнього слова. Розроблено систему занять з ознайомлення з творами художньої літератури з використанням завдань творчого характеру.

5. Практично підтверджено: робота з літературними творами сприяла кращому запам'яттанню дитини жанрів літератури, письменників; у дітей з'явився інтерес до подій у тексті і, як наслідок, бажання са-

мостійно відобразити зміст художнього твору в різноманітній самостійній творчій діяльності. Діти інтерпретували текст, вільно виражали свої думки, ставлення до персонажів і подій, виражали свою думку та аргументували її. Використання різних видів діяльності викликало в дітей інтерес до літературного твору. Підсумком роботи було виготовлення певного продукту (макета, щоденника спостережень, малюнків, поробок).

6. Експериментально доведено, що використання творчих завдань у формуванні творчої особистості дітей дошкільного віку засобами художнього слова позитивно вплинуло на ефективність цього процесу. Кількісні показники засвідчили позитивну

динаміку рівнів сформованості творчої особистості дошкільників засобами художнього слова.

7. Розглядаючи творчу особистість дитини у контексті впливу художнього слова на її творчий розвиток зауважимо, що досягнуть успіху у вихованні ті батьки і педагоги, які гуманно терпляче і вміло пов'язують вирішення завдань виховання дитини з її розвитком. Щоб дитина змогла стати активним співучасником у різноманітних видах мовленнєвої діяльності, їй необхідна спеціальна підготовка, цілеспрямоване педагогічне керівництво її діяльністю з боку дорослих, оскільки рівень творчого розвитку дітей значною мірою визначається педагогічним професіоналізмом, культурою педагога.

Література

1. Закон України «Про освіту» [Текст]. – К.: Генеза, 1996. – 36 с.
2. Богуш, А. М. Базовий компонент дошкільної освіти [Текст] / А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч та ін. – К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
3. Бердяєв, Н. А. Философия свободы. Смысл творчества. Опыт оправдания человека [Текст] / Н. А. Бердяев. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2015. – 522 с.
4. Венгер, Л. А. Путь к развитию творчества [Текст] / Л. А. Венгер // Дошкольное воспитание. – 2012. – № 11. – С. 32–38.
5. Богуш, А. М. Мовленнєва робота з дошкільниками: шляхи оптимізації [Текст] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2013. – № 3. – С. 4–12.
6. Аксьонова, О. П. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (нова редакція). Ч П. Від трьох до шести (семи) років [Текст] / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. – К.: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. – 452 с.
7. Коваль, О. Є. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки [Текст]: навч. пос. / О. Є. Коваль. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 138 с.
8. Выготский, Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте [Текст]: аудиокнига МР3 / Л. С. Выготский. – М.: «Студия АРДИС», 2014.
9. Савченко, О. Я. Развитие личности школяра – стрижнева проблема творчості В. О. Сухомлинського [Текст] / О. Я. Савченко // В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 97–105.
10. Приходько, Ю. О. Психологічний словник-довідник [Текст]: навч. пос. / Ю. О. Приходько, В. І. Юрченко. – К.: Каравела, 2012. – 328 с.
11. Гриценко, З. А. Литературное образование дошкольников [Текст]: учебник / З. А. Гриценко. – М.: Издательский центр «Академия», 2014. – 352 с.

Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Степанова Т. М.

Дата надходження рукопису 11.05.2017

Курчатова Анжеліка Віталіївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач, кафедра дошкільної освіти, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, вул. Нікольська, 24, м. Миколаїв, Україна, 54030
E-mail: office@mdu.edu.ua